

el balancé

Enric Umbert

L'últim passatge
de Walter Benjamin

Novel·la

edicions
62

ENRIC UMBERT

L'últim passatge de Walter Benjamin

Pròleg de Lluís Permanyer

Edicions 62

Barcelona

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).

Tots els drets reservats.

Primera edició: maig del 2017

© Enric Umbert Rexach, 2017

© del pròleg: Lluís Permanyer, 2017

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.

Av. Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona

www.edicions62.cat

info@edicions62.cat

Fotocomposició: Víctor Igual

Imprès a Limpergraf

DIPÒSIT LEGAL: B. 7.964-2017

ISBN: 978-84-297-7607-2

Quan es desperta nota una forta molèstia a l'esquena. Una pedra com una espasa esmussada li prem, punyent, el ronyó. Comença a clarejar i, poc després de fregar-se els ulls, veu, enmig d'una vaporosa cortina, com es desvetlla el mar. A les palpentes recupera les ulleres malmeses, dos binocles rodons de lents gruixudes, i comprova com tot és, encara, sota el mateix silenci que la nit passada, la nit que havia decidit dormir al ras. Les pedres, simulant un improvisat matalàs, escampades al replà dels Set Pins, i l'atenta mirada dels vinyars del coll d'en Bast, possiblement, havien estat l'aixopluc més acollidor que havia tingut en els darrers mesos. I ho agraeix malgrat la insistència de l'inoportú còdol que havia estat despertador insòlit.

La temperatura de finals de setembre, en aquella primera hora del dia, és suau. No plou ni sembla que ho hagi de fer. El vent, una etèria empenta tan temuda com l'abisme, està adormit. L'estiu havia estat molt calorós, deien, i era fàcilment previsible que el dia que ara naixia com una camisa acabada de rentar i que tot just es despertava, fóra igualment càlid i inapropiat per iniciar una dura travessa com la que havia de fer en aquella fugida incomprensible.

S'incorpora de mig cos mentre reconstrueix els viaranys del dia anterior que l'havien portat fins a aquestes isolades vinyes de Banyuls de la Marenda. Mig adormit encara, agafa un raïm entre les mans gronxant-lo com una esquella i observant com cauen alguns grans madurs a terra. El moviment pendular el mena a un somni tossut que es resisteix a marxar, com molts altres que sempre l'assetgen deixant-li imatges difuses d'un infant que corre desesperat per un llarg passadís, intentant agafar un telèfon que no deixa de reclamar insistentment un interlocutor. Com més furga en aquestes imatges, més rabents fugen. Un *déjà-vu* que es repeteix tot sovint; de la mateixa manera que, tot sovint, ressona el so punyent d'aquell telèfon que sempre ha considerat un germà bessó.

No vol capficar-se més per aquest somni amarat d'inquietud i de basarda, perquè és conscient de la seva diabòlica mania de pensar-ho tot, de l'obsessió crònica per recordar escenes intranscendents encara que sigui de forma fragmentària, i d'aquella incontrolable atracció per escoltar soliloquis que acabaven per enardir-lo. S'havia resignat que les idees ensopeguessin entre elles amb una rapidesa insospitada, fins i tot en contra de la seva voluntat, tot reconeixent, però, que l'acte de fer memòria, relacionar i classificar havia estat una forma molt particular de col·leccionar.

Era molt d'hora encara, tot just clarejava, i una tradició popular desaconsellava explicar somnis al matí, en dejú, perquè qui està en dejú parla del somni com si estigués parlant en somnis. Ja de ben infant jugava a capgirar la raó de ser dels objectes i les persones; cercava aspectes eclipsats pel pas del temps i, un cop descoberts, els reconeixia com a imprescindibles. Comparava sem-

blances i analitzava diferències atiat pel fulgor de la seva imaginació desfermada. Un joc sense fi, tenyit d'una curiositat i d'una intuïció desmesurades que, sovint, li llevava el son.

Se sent reforçat pel descans nocturn i perquè confia que aquells que, un cop desperts i ja vestits, veuen sortir el sol conservaran davant d'altri, i per a la resta del dia, la sobirania d'algú que ha estat coronat amb una diadema invisible; i aquell a qui el sol hagi sorprès treballant tindrà la impressió, al migdia, d'haver-se posat ell mateix la corona.

Vol fer recompte de les darreres hores de vetlla viscudes la jornada passada, quan va decidir, contra tot pronòstic i amb l'enuig previsible dels seus companys d'exili, no retornar a Banyuls a fer nit. Havia pujat fins al llindar de les vinyes amb la guia, esposa del confident Hans Fittko, la senyora Lisa Fittko, la fotògrafa alemanya Henny Gurland i el seu fill Joseph per esbrinar la viabilitat del camí de fugida que l'endemà els hauria de portar, escapolint-se de la barbàrie del nazisme i d'aquells homes invisibles coneguts com *les gardes mobiles*, a travessar la frontera francoespanyola pel camí de l'exili. Un cop aconseguida aquesta primera fita, haurien de creuar tota la península Ibèrica fins a Lisboa, on estava previst, amb el visat en mà, gestionat pels seus amics Theodor W. Adorno i Max Horkheimer, salpar amb un vaixell en direcció única als Estats Units d'Amèrica.

El seu cor li havia dit que retornar a Banyuls, tan sols per dormir i per l'endemà fer de nou aquell mateix camí, era massa feixuc i no tindria prou força per seguir la travessa, que ja es preveia complicada per indefinida i pel difícil desnivell. Caldria reservar-se, dormir bé i emprendre de nou el camí ja mig encetat. Així ho va decidir, tot

contrariant l'opinió de les acompanyants i còmplices, que no van deixar d'insistir-li fins a la desesperació:

—Senyor Benjamin —va dir-li amb decisió la senyora Lisa—, faci el favor de no entossudir-se més en aquesta absurda idea de dormir al ras. Som en una zona molt perillosa tant de dia com de nit. La policia de fronteres no descansa mai.

Però, al capdavant, havia estat una decisió prou encertada, ja fos per la preservació de l'estat físic o pel convenciment que va mostrar. Les dificultats per sortir de Marsella i els embolics posteriors passaven factura a un cos malmès per causa d'un cor que no posava les coses fàcils malgrat els fàrmacs que, d'un quant temps ençà, li feien sempre costat.

Abans d'adormir-se, el dia anterior, al ras, s'havia quedat suspès mirant el fort esclat de llum d'aquell cel nocturn, net i transparent, farcit d'astres singulars que flamejaven com els seus records.

Les figures formades per les estrelles seguien allà, físicament presents. Un lleó, una verge, una balança i molts altres compactes cúmuls d'estrelles miraven fixament cap a la Terra. Però..., de la lluna, ni rastre.

Va sentenciar, mentre tancava els ulls, que la mirada era l'únic i veritable pòsit de la seva vida.

A mesura que, un dels primers dies de setembre, avançava pel bell mig de la ciutat de Marsella, topava amb llocs ja coneguts d'una estada anterior i d'altres dels quals sols guardava un record vague. La ciutat, a poc a poc, s'anava transformant en un nou llibre que, suposadament, tindria entre mans i sobre el qual faria un parell d'ullades ràpides abans que desaparegués de la seva vista, al bagul de les golfes, per qui sap quant de temps. Marsella es definia com una ciutat amb la dentadura groga de foca a la qual se li escapava entre les dents l'aigua salada, una vila com d'altres, de gran creixement, i amb una història que s'havia fet estranya a la gent que l'habitava encara que visqués volta-da de tota mena de confort. Una ciutat amb unes pedres que, per a Benjamin, eren engrunes per a la imaginació.

Poc després d'haver obtingut, al consolat nord-americà, el visat per embarcar rumb als Estats Units, a primera hora del matí, arribava a l'estació ferroviària de Saint-Charles de Marsella, l'única estació d'on surten, a l'hora de la missa, trens cap a l'eternitat.

Va partir amb poc enyor i l'esperança justa.

Els darrers trajectes des de la *gare* fins a Banyuls, amb totes les dificultats prèvies per aconseguir els permisos

pertinents, havien suposat que cada quilòmetre transcorregut fos percebut com una conquesta cap a la llibertat o cap a... un carreró sense sortida. «Senyors: documents». Cada cop que sentia aquestes paraules, el cor li sortia del pit. Quan veia els uniformes que se li atansaven, començava a suar, li fremien els llavis i respirava com una màquina de vapor. Un apocament que reconeixia com un eco de la infantesa, quan l'invisible home geperut el perseguia fins als llençols. Aleshores, el seu cos s'esborronava de por.

Les aturades en els pobles successius s'havien fet eterenes; els controls, innumbrables, i la fam, una ombra insistent. Les locomotores esbufegaven amb feixuga apatia, fatigades pels escorcolls constants als seus intestins. La gent es mirava minuts o fins i tot hores, els uns als altres, sense adreçar-se la paraula.

Les imatges de la Camarga des d'un tren que gemegava sense descans es reflectien en uns vidres bruts i esquerdats, sense cap mena d'aura, vidres que sempre havien estat l'enemic del misteri i que ara no s'atrevien a reflectir res.

L'últim viatge a una frontera suposava alguna cosa més que un transport físic d'un indret a un altre. Era, amb tota seguretat, un viatge per una via de sentit únic, un viatge diferent de tants d'altres que, tot i el nou destí, a estones esperançador, insospitadament, el feia sentir com un viatger que, després d'haver vist el més llunyà, ha perdut la fe en la llunyania. Per a Benjamin, el somni d'allò remot només pertanyia a la infància.

S'aixeca del terra pedregós estossegant repetidament i, sorprès, s'adona que el mar de vinyes verdes que l'envolta neix a mitja falda del turó i que afluix gairebé fins als voltants de Banyuls. Deixa suspesa la vista per sobre del mar grisós, lleugerament arrissat, i l'encercla amb un lleu moviment circular de mans. Poc després, quan la claror crea les primeres ombres, bada una llarga estona amb el joc de dues bandades d'ocells. El que passa amb les gavines, o en mi —pensa—, és per causa del lloc on són? Les que volen a l'esquerra conserven, sobre el fons grisós del cel, una certa claredat. Apareixen i desapareixen en cada gir, s'entenen o s'eviten, i sembla que no acabaran mai de teixir amb les ales una sèrie ininterrompuda i infinita de signes com una malla efímera i mutable, però, al cap i a la fi, llegible. Es gira per observar la bandada que queda a la seva dreta, però en aquelles gavines no hi troba res, no hi veu cap significat. Quan retorna a les de l'esquerra pot observar com volen entre lluentors, girs negres, i com es desfan en la llunyania, totalment inassolibles. I és que cada gavina es perd en la multitud del seu estol i reapareix tan sobtadament que es fa impossible seguir-li el curs.

Es troba tan fascinat que, per un moment, es veu ell mateix tornant des de lluny, tot negre després de tant patiment, enmig d'un batibull d'ales silencioses. A la seva esquerra, tot és, encara, per desxifrar, i sent com si el seu destí pengés de cada senyal que les gavines emeten, gavines tan grans com aquells albatros, prínceps de l'atzur, que arrosseguen feixucs les seves ales blanques com si es tractés de remes. A la seva dreta tot està ja desxifrat i només hi ha un senyal silenciós. «El que passa amb les gavines, o en mi —pensa una altra vegada—, és per causa del lloc on són?».

Aquest vaivé d'esquerra a dreta, del blanc al negre, sembla que no hagi de tenir final i li fa perdre la certesa de qui és ell. Torna a qüestionar-se si el que passa en aquell instant és obra de les gavines o d'ell mateix, si el fet de pensar no està constituït tan sols pel moviment dels pensaments, sinó també pel fet d'aturar-se.

—Jo sóc tan sols el lllindar —diu en veu alta.

Mentre escolta com les aus xisclen sense parar i giren el tors ininterrompudament, pensa que té tot el dia al davant. Intentarà creuar una frontera tant o més difícil que les que ja havia travessat diverses vegades, però aquest cop no hi haurà una segona oportunitat ni la possibilitat de tornar enrere. Tan sols un camí: mirar en una direcció única i resistir davant del que ja es pressent com una jornada esgotadora.

Benjamin treu de la butxaca de la jaqueta una fotografia de la mare, que duia un brillant de considerables dimensions al pit, relluent, envoltat de petites pedretes de colors diferents i resplendents. Es conforta recordant com ell, quan era infant, s'embadalia cada vegada que veia aquest joiell al pit de la seva mare. Percebia una música de

ball que naixia en els milers de petits raigs que irradiaven les seves arestes. Aquell brillant sempre havia estat el talismà que el protegia de qualsevol mal que vingués de fora. La mare, per a ell, era el norai que tantes vegades havia abordat, en el qual enrotllava l'amarra de les seves mirades, i a la seva empara se sentia sa i estalvi. Perquè quan s'estima una persona, reflexiona convençut, fins i tot quan solament es pensa amb intensitat en ella, gairebé no hi ha llibre, imatge o espai on un no descobreixi la seva empremta. I tot sovint el semblant de la persona estimada acaba per reaparèixer en metamorfosis sempre noves, com una imatge recurrent que sembla estar inserida en un vano tancat que, en obrir-se, respira, agafa alè i mostra, a l'interior, els seus trets més ocults.

Mira per darrera vegada la mare amb tendresa, abans de parar atenció que no trigaran pas gaire a arribar els seus companys de viatge per iniciar la marxa definitiva. Es guarda la fotografia a la butxaca de la jaqueta negra i torna a escorcollar l'horitzó posant una mà en forma de visera. Vol albirar la darrera onada, la més distant, cercar l'horitzó on es troba la màgia de la llunyania, l'autèntica aura del mar.

El complau la visió dels primers raigs de sol que s'obren pas enmig de la suau boira marina. S'ajup per obrir la petita però pesant maleta que, gairebé, de tan viatjada, sembla un sac. En separa les nanses, n'aixeca les dues tanques de la part superior i l'obre com una petxina. Introdueix una mà per fer un repàs dels diversos papers i objectes que l'omplen. Es tranquil·litza i torna a tancar-la curosament.

Pocs minuts després, veu com s'apropen els que han de ser els seus companys d'exili per un dia. Veu, primer,

la decidida Lisa, l'atrevida guia d'exiliats, que esquivava amb pas lleuger les vinyes i obria pas per a la senyora Gurland i el seu fill.

Es troben de cara. Benjamin creua la vista amb la Lisa, que la hi retorna resolta, amb el front arrufat. Desconeix la seva edat, però opta per creure que deu tenir la mateixa que el seu marit Hans, l'amic que els va posar en contacte, és a dir, pocs anys menys que ell. Les marques incipients al voltant d'uns ulls fatigats porten l'empremta de la intensa lluita contra una guerra que ja fa un any que ha rebut el tret oficial de sortida. La mirada és decidida, dura i sense contemplacions; és la mirada de la dignitat que neix del dolor. Uns ulls decidits a plantar cara a la mort amb l'única esperança de la supervivència. Sens dubte, pensa un cop més, la mirada és el pòsit de les persones.

La senyora Gurland agafa el seu fill com el més preuat equipatge del qual no es desprendria mai, una cuirassa contra l'imminent patir que tots ja prevenen. En Joseph, incapaç d'escorcollar res, mou els ulls com les papallones que comencen a despertar-se. Walter Benjamin recorda, per un instant, quan es van conèixer, fent cua al consolat nord-americà de Marsella per tramitar el visat d'entrada al país d'asil. Això va ser poc abans de sentir com s'ensorrava el món quan els de l'*Emerescu*, el comitè de salvament amb Varian Fry al capdavant, els negaven l'ajut per fugir del país; amb les mànigues de la camisa arremangades i un deix de seguretat i fermesa, l'intermediari de l'organització deia: «Vostè no és a la llista dels meus *clients*. Si vol que l'ajudi a sortir del país, necessitaria algú més que l'avalí». No en tenia prou amb la recomanació del seu amic Adorno ni amb el seu propi historial com a filòsof i escriptor de l'Escola de Frankfurt. Insistí, però no va ser-

vir de res. Aquella enèsima adversitat va ser un cop molt dur que els va unir, amb ella i el seu fill, en la desgràcia i en l'amistat.

—Com ha passat la nit? —li pregunta la Lisa tot blasfemant el seu atreviment i molesta encara per la discussió del dia anterior.

—Bé, francament bé... —respon amb certa ironia, arremolinant-se el gruixut bigoti—. La nit ha estat molt plàcida, i el terra, un somier molt còmode.

La Lisa s'adona que aquells ulls d'un blau intens que el dia anterior havia endevinat en el professor Walter Benjamin ara són molt vermells. Ell, davant la fondària d'aquesta mirada, insidiosa i interrogativa, no dubta com a resposta a treure's les ulleres rodones i grosses per, tot seguit, fregar-se amb frisança el mocador per la cara.

—És la gebrada, sap? La muntura de les ulleres destenyeix una mica quan s'humiteja —respon, neguitós, a una imaginada pregunta de la Lisa.

—Perfecte —contesta ella, tot restant importància a les improvisades paraules—. Així, doncs, ja podem començar la travessa; serà llarga i pesada. —Agafa de la *musette* que porta en bandolera un petit rellotge de mà, i mira l'hora.— No podem perdre més temps. Som-hi!

S'ajusta la corbata, que no s'havia tret ni per dormir. Es palpa el bigoti i la incipient barba de pocs dies. Amb la vista alçada, sembla mesurar el llarg trajecte que es disposen a emprendre. Treu el rellotge de la butxaca, mira l'hora i, tot seguit, recita entre llavis uns versos del pare de l'*spleen* parisenc:

*Un matin nous partons, le cerveau plein de flamme,
Le cœur gros de rancune et de désirs amers,*

*Et nous allons, suivant le rythme de la lame,
Berçant notre infini sur le fini des mers.*

Marxem, un bon matí, amb el cervell amb flames,
el cor ple de rancúnia i amb el desig amarg,
i anem, acompanyats del ritme de l'onada,
gronxant l'infinit nostre sobre el finit dels mars...¹

Fragment d'*El viatge*

Tal com li havia comentat la Lisa el dia abans, i seguint els consells de l'alcalde de Banyuls, resseguiran un antic i poc conegut sender de contrabandistes que es troba entre el coll de Banyuls i la molt controlada *route* Líster.

Agafa el maletí de terra, inspira aire i l'expira ràpidament.

1. Les traduccions dels versos de *Les fleurs del mal*, de Baudelaire, que apareixen al llarg del llibre són de Jordi Llovet (Proa, 2008).